

Skoleordningen i Norge - stykkevis og delt

Artikkelen er delvis basert på et foredrag ved Oslo byarkiv i oktober 2014 ved Knut J. Jordheim, IKA Kongsberg.

Fremveksten av skoleordningene i Norge skjer gradvis og med store forskjeller. Fra den første skoleloven i 1739 vokste det fram klare forskjeller mellom by og land og mellom byer.

Fra 1837 fikk kommunene det økonomiske ansvaret, mens avgjørende myndighet lå hos embetsverket – dvs. her Kirken. I byene skjedde utviklingen raskere i retning av en elementærskole. Ved allmueskoleloven for byene i 1848 og tilsvarende for landdistriktene i 1860, fikk kommunale styringsorganer økende innflytelse på skolesaker. Over tid hadde det skjedd en viss demokratisering. Fra 1860 kom dette til uttrykk blant annet gjennom den nye stillingen *Skoledirektør* som i noen grad reduserte Kirkens innflytelse, - at skolekommisjonen (ordning fra 1741) ble mer dominert av valgte representanter, og at folkevalgte kunne opprette tilsynsmenn for skolekretsene. For første gang ytes det en viss økonomisk støtte fra staten til skolen.

I enkelte tilfeller finnes materiale som vi i dag definerer som kommunalt, fra tiden før kommuneadministrasjonen ble opprettet i 1837. I slike tilfeller har arkivene fulgt presten. Men også som leder av Skolekommisjonen, var det etablert praksis at lederen (presten) beholdt arkivet – se fram til 1890. Både regnskap, plan for undervisning og eksamensresultater ble lenge sendt kirkens representant.

Ved innføringen av folkeskolen i 1889 flyttes for alvor både den utøvende og kontrollerende makt fra det sentrale embetsverket til de lokalt folkevalgte. Dette kom tydeligst til uttrykk ved at presten ikke lenger hadde en selvskreven formannsrolle i skolesaker og at det nye organet *skolestyret*, som avløste den tidligere *skolekommisjonen*, ble etablert. Under skolestyret fikk vi *skolerådet* som ble et rådgivende organ til skolestyret (kun i byene), og *tilsynsutvalget* som et nytt lokalt organ under skolestyret både i by og land. Generelt for styrer og utvalg var at lederen ble valgt av medlemmene.

Skolestyret

I arkivene etter det sentrale styringsorganet *skolestyret*, finnes det protokoller for de vanlige seriene som møtebok og journal. I sakarkivene finner vi blant annet søknader til lærerstillinger, skoleplaner, skolebygg mm. Skoleplanene gir retningslinjer for kretsinndeling, opptak – oppflytting og prøve, undervisningsplan, orden og tugt samt retningslinjer for tilsynsutvalget. Det er egne protokoller for skolekasseregnskap og anvisninger.

I de tilfeller man søker opplysninger om en lærer, vil man altså finne søknad, saksbehandling og tilsetning i skolestyrets arkiver.

Skoleråd (kun i byen)

Skolerådet var et rådgivende organ for skolestyret. Det var sammensatt av alle lærere i kommunen – som et pedagogisk fagutvalg. Deres ansvar var primært for lærebøker og undervisningsplaner, orden og disiplinære spørsmål og om klassedeling, opptak og oppflytting. På landet var det ikke egne skoleråd. Der var lærerne representert i skolestyret (en representant) med tilsvarende rolle.

Tilsynsutvalg

Tilsynsutvalget var et fagorgan for skolestyret som rapporterte til skolestyret. Hver skole i byen hadde sitt tilsynsutvalg - på landet hver skolekrets. Det førte tilsyn med skolen – særlig bygningsmassen. Utvalget skulle arbeide for en hensiktsmessig ordning for skolehold og bidra til god skolesøkning og orden i skolen. Arkivene etter tilsynsutvalgene er plassert under hver enkeltskole.

I byen var det følgende sammensetning av utvalget: Et medlem valgt av og blant skolestyrets medlemmer, et geistlig medlem av skolestyret og tre (fire) medlemmer valgt blant foreldrene. På landet var det tilsvarende: Et medlem av og blant skolestyrets medlemmer og tre foreldre.

Tilsynsutvalgets arkiver kan si noe om hvilke saker som opptok utvalget – i særlig grad knyttet til bygning og innredning ved den enkelte skole.

Enkeltskoler

Det mest interessante for slektsgranskere er *enkeltskoler*. Vi finner relativt fyldige skolearkiver, både fra grunnskoletrinnet (fattig-, allmue- og folkeskoler) og fra framhaldsskole og realskole. Mengden arkiver er blant annet avhengig av størrelsen på skolen og i hvilken grad kommunen har tatt vare på materialet.

Vi finner ulike protokoller og de kan ha navn som; *skoleprotokoller, dagbøker, hovedbøker, klassebøker, elevfortegnelse, eksamensprotokoller, karakterprotokoller, attestprotokoller, utdeling til trengende* mm. Gjeldende skoleinstruks definerte til enhver tid hvilke opplysninger som skulle føres i protokoll.

Protokollene inneholder blant annet opplysninger om elevenes navn og alder, foresattes navn, adresse, frammøte/fravær, tilflytting/utflytting, karakterer mm. Vær oppmerksom på at merknadsfeltet brukes til ulike opplysninger. Noen ganger finner vi små sosiale kommentarer. Kanskje delte barna i familien skotøy. Dermed kunne ikke alle gå på skolen samtidig. Protokollene kan også gi opplysning om når ble det holdt skole i kretsen. Dessuten skulle det gis opplysninger om eventuelle anmerkninger og avstraffelse. Dette ble helst samlet i egne protokoller.

Det er egne protokoller for *læreransettelser* fra 1920-tallet og framover. Likeledes finner vi egne fortegnelser over elever og elevkartotek. For elevene kan dette være helt fra 1837.